

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В 1917-1918 РР.

Період утвердження і розвитку української державності відзначається пробудженням широкого суспільного інтересу до проблем, пов'язаних з історією української інтелігенції. І це не дивно, оскільки саме вона в концентрованому вигляді відображає історію українського народу та його культури. Особливе місце в структурі інтелігенції належить діячам літератури і мистецтва. На початку 20 століття і в період виборювання української державності саме художня інтелігенція відіграла роль політичної еліти суспільства і очолила боротьбу українського народу за національно-державне відродження України. Такій визначній ролі художньої інтелігенції сприяло те, що протягом століть національно - визвольна боротьба українців проявилась у вигляді боротьби за вільний розвиток української культури. Це зумовило зосередження національно-свідомої, опозиційно налаштованої до влади інтелігенції переважно в сфері літератури і мистецтва. Тому закономірно, що після повалення самодержавства в Російській імперії саме діячі української культури стали ініціаторами створення Центральної Ради і взяли найактивнішу участь у суспільно-політичних процесах.

Добре розуміючи, що для розбудови незалежної держави необхідна особлива духовно-моральна атмосфера, художня інтелігенція розгорнула бурхливу діяльність, спрямовану на підвищення національної самосвідомості народних мас. Адже будь-яка ідея має сенс і може бути втілена в життя лише тоді, коли вона оволодіває масами. Для здійснення цього завдання використовувалися різні засоби. Роль діячів української культури революційної доби у розвитку національної освіти, преси, книгодрукування, пропаганді досягнень української культури, збереженні пам'яток архітектури і мистецтва вже знайшли певне висвітлення в науковому доробку сучасних дослідників.¹

Підняти національну самосвідомість, згуртувати народ в єдиний моноліт для втілення національної ідеї в життя художня інтелігенція намагалась і звичною для неї творчою діяльністю. Дана проблема є малодослідженою, і на висвітленні її деяких аспектів хочемо зупинитися детальніше. Тим більше, що питання згуртування суспільства навколо національної ідеї є дуже актуальним в сучасній Україні. Сьогодні різні політичні сили дбають більше про свої інтереси, в суспільстві посилюється протистояння, а інтереси держави перемістилися на задній план. Об'єднуючим чинником повинна стати українська національна ідея. Її розробкою повинна зайнятися духовна еліта суспільства – інтелігенція, яка, на жаль, ще дуже неспішно втручається в суспільні процеси. З огляду на це, вивчення діяльності художньої інтелігенції, спрямованої на розвиток і поширення української національної ідеї в 1917-1918 рр. є не тільки цікавим, але й корисним.

Історія становлення української національної ідеї свідчить про те, що надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграла художня творчість митців-патріотів. Це пояснюється тим, що художні твори діють безпосередньо на почуття людини, на відміну від науки, яка діє переважно на розум. Почуття ж міцно пов'язані з волею і часто стають її збудником. Суто наукові праці рідко коли безпосередньо впливають на дії людини. До того ж твори літератури і мистецтва сприймаються не тільки освіченими людьми, але й малоосвіченими і навіть неписьменними. Сприйняття мистецького твору не вимагає великого розумового напруження, його зміст добре усвідомлюється людиною. Ось чому "Заповіт" Т. Шевченка з його заклик "Поховайте та вставайте!" і вірш П. Чубинського "Ще не вмерла Україна" мали більше значення для підвищення національної самосвідомості українців, ніж, скажімо, праця М. Костомарова "Две русские народности", в якій автор науково доводив окремішність українського історичного процесу і обстоював самостійність української нації. Тому можна з впевненістю сказати, що твори кращих представників художньої інтелігенції відігравали і відіграють велику роль у вихованні українського народу, формуванні його менталітету, становленні національних ідеалів і національної свідомості.

З вибухом національно-демократичної революції перед українською інтелігенцією відкрилися великі можливості. Адже тепер вона могла вільно творити, не озираючись на цензуру і всілякі утиски, що чинилися над українським словом за царського режиму. Першою відгукнулася на бурхливі події життя поезія. Поетичні твори були безпосереднім відгуком на національно-визвольну революцію в Україні, і віршоване слово стало виразником і пропагандистом ідей національного відродження.

Найвидатнішим поетом революційної доби був П. Тичина – визнаний класик новітньої української літератури. Він із захопленням зустрів національну революцію. У поемі “Золотий гомін” він дає глибоко поетичний образ пробудження України до національно-державного життя. Митець змальовує Софіївську площу, де в квітах, у музиці й піснях вирує національне свято, де звучать патріотичні промови і здіймаються вгору синьо-жовті прапори. Сам поет стоїть ніби в ролі захопленого глядача. Його поетична мрія пов’язує це свято з великим історичним минулим, огортає його дзвоном Лаври і Софії, як символом тисячолітньої давності українських традицій. Останні рядки поеми сповнені віри в перемогу нації: “Я мужий народ! Я – молодий!”² Саме такий народ зможе подолати всі труднощі і здобути кращу долю. Навесні 1918 р. вийшла перша поетична збірка П. Тичини “Сонячні кларнети”. В ній поет вмістив твори, написані в перший рік національно-визвольних змагань українського народу. П. Тичина сприйняв революційні події як відродження української нації, як вихід її на світову арену. Поет радіє оновленій країні, здобутій волі. Під враженням проголошення третім Універсалом Центральної Ради Української Народної Республіки поет написав рядки, сповнені впевненості у світлому майбутньому Батьківщини: “Від нині – Не буде більше пана у вільній Україні!”³

Україна виборювала свою волю в складних умовах. Ситуація ще більш ускладнилася після жовтневого перевороту в Петрограді. Більшовики проголосили Центральну Раду контрреволюційною і розпочали війну проти України. Різку зміну становища відчув П. Тичина і дав талановитий образ цього трагізму у вірші “Одчиняйте двері...” Змучені люди чекали-виглядали “наречену” – кращу долю, а діждались – прийшла, “всі шляхи в крові”.⁴ Така виявилась страшна безодня між сподіваннями і дійсністю. Зашуміла косою смерть. Доба видається поетові спалахом божевілля, судною годиною. Час радості скінчився, настала звична для історії України трагічна доба. Віру в кращу долю було розіп’ято під Крутами. Пам’яті юних героїв, що загинули, захищаючи свободу Батьківщини, П. Тичина присвятив вірш “Пам’яті тридцяти”. “На Аскольдовій могилі України цвіт!” – стверджує автор і сумує з того, що “По кривавій по дорозі Нам іти у світ”.⁵

Із захопленням зустрів національно-визвольну революцію О. Олесь (Кандиба). “Яка краса – відродження країни!” – захоплено вигукнув О. Олесь ще на початку 1906 р., маючи на увазі перші зрушення українського народу до волі. І ці слова з повним успіхом можна було промовити в період відродження української нації. О. Олесь став палким співцем цього відродження, своїми творами закликав людей до боротьби, додавав їм бадьорості та відваги. Поет з гнівом згадує про минуле України, висловлює обурення з того, що український народ так довго терпів неволю і знущання. “Невже не могли ми, крилаті орли, Розбити кайдани і грати?” – з гнівною запитуюче він.⁶ Та прийшла нарешті довгождана весна, впали ненависні кайдани, і у віршах О. Олесь забриніли радісні ноти. Поет вірить у відродження країни, порівнює його з воскресінням Ісуса Христа. “Великдень рідний настає,” – сповіщає він світові, впевнений у тому, що незабаром “воскресне, ожие Велика Україна.”⁷ Мотиви воскресіння України характерні для творчості О. Олесь на початку революції. Поезією “Воскресла! Воскресла!” він відгукнувся на проголошення УНР і палко привітав це “друге, ясне воскресіння Христа.”⁸ О. Олесь називає благословенною “святую дорогу”, яка через хащі вела до волі і краси. На його думку, національне відродження, яке набирало в ті роки реального змісту у вигляді автономії та національної Української держави, могло забезпечуватись тільки свободою у високому її розумінні. “Незалежне життя – ось де справжня мета!” – стверджує поет, оскільки лише вільний народ може кувати своє щастя.⁹

Високу оцінку творчості поета дав М. Грушевський. Він називав О. Олеся “найбільшим з нині живучих поетів України”. Дійсно, твори О. Олеся високохудожні як за змістом, так і за формою. Вони були висловом почуття більшості національно свідомого українства того часу. В них поет виступив, як палкий патріот, що душею злився з Україною, глибоко переживав кожен момент її національного життя, щиро радів успіхам і тяжко сумував з приводу невдач. Завдяки високим мистецьким якостям, твори О. Олеся глибоко сприймалися читачами і мали на них великий вплив. Про значення творчості поета яскраво свідчить, дарма що з радянських позицій, літературний критик В. Коряк: “Вплив поезії Олеся в часи революцій був величезний. Це, власне, він організував свідомість тієї інтелігенції, що потім активно боролася у військовій УНР ... проти радянської влади”.¹⁰ А це означає, що поезія О. Олеся досягла своєї мети.

З початком національно-визвольної революції в Україні переважають громадсько-патріотичні мотиви і в творчості Г. Чупринки. Свою відданість ідеї національного відродження поет виразив у багатьох віршах, написаних у ті бурхливі роки. Він вірить у відновлення своєї країни, в те, що “Часи насильства та облуди Минули з царством зла і мли”, що тепер “перед нами Прослався довгий вільний шлях”. Невдовзі після створення Центральної Ради Г. Чупринка написав “Гімн”, в якому із захопленням славив Україну, закликав до національної злагоди:

Слава Україні,	Єдність і згода
Любій Отчині,	Право й свобода –
Слава довіку однині,	Доля найкраща народа! ¹¹

Із наростанням протистояння різних сил в країні в поезії Г. Чупринки зазвучали тривожні мотиви. Він бачить, що в бурхливій суєті, яку створюють різні політичні партії та угруповання, в “непевних мріях та картинах” губиться основна мета національно-визвольної боротьби, і занепокоєний тим, що “кров’ю скроплена країна Синів готує до хреста”.¹² Слово поета закликала до боротьби за свободу і незалежність України, яку Г. Чупринка любив понад усе. У цій боротьбі поет віддав і своє життя. Не залишилось достовірних даних про його участь в антибільшовицькому повстанні на Чернігівщині. Але саме за таким обвинуваченням Г. Чупринка був засуджений у 1919 р. до концентраційного табору, а після другого арешту в 1921 р. – розстріляний.

Значний внесок у справу пропагування ідеї національного відродження України зробив М. Вороний. Поет з піднесенням зустрів початок відродження України весною 1917 р. Широко відомим є вірш М. Вороного “За Україну!”, написаний під враженням розгортання національної революції в країні. В ньому митець закликав народ стати до розбудови незалежної Української держави і до захисту її від ворогів. “Рушаймо, браття, Всі вперед! – звертається до співвітчизників автор. – За Україну, За її долю, за честь і волю, За народ!”¹³ Не дивно, що цей вірш, покладений на музику композитора і хорового диригента Я. Ярославенка, став однією з найулюбленіших пісень січових стрільців, з якою вони йшли в бій за Україну.

Не припинив своєї творчої діяльності у зв’язку з виконанням відповідальних обов’язків генерального секретаря народної освіти І. Стешенко. У своїх поезіях він відгукувався на визначні події національного життя України. Його перу належить слова відомого гімну, що із захопленням співали натовпи народу на українських маніфестаціях:

Гей, не дивуйте, добрії люди,	Вільно зітхнули змучені груди,
Що на Україні повстало, –	Сонечко правди засяло... ¹⁴

В творчості поета В. Самійленка знайшли відображення політичні події революційної доби. На складні стосунки Центральної Ради з Тимчасовим урядом він відгукнувся низкою сатиричних віршів, в яких показав, що й після повалення царизму панівна верхівка не може позбутися імперських стереотипів “єдиної і неділимої” і відмовляє “іногородцям” у праві на автономію. “Та невже ж воно годиться, Щоб якийсь хохол-мазниця Уряд мав свій крайовий?” – так влучно відбив автор позицію Тимчасового уряду по відношенню до прагнення українського народу бути незалежним у вірші “Над болотом Петрограда”.¹⁵ В сатирі “Слова і думки” підкреслюється, що давня політика гноблення “іногородців” прикривається тепер сло-

вами про волю, рівність і демократію. Поет-сатирик створив літопис політики Тимчасового уряду, а його падіння відзначив гумористичним віршем “Україна тяжко плаче”. “Змовк той голос, що кричав нам Дуже грізно, Щоб не сміли з москалями Думать різно”, – радіє В. Самійленко.¹⁶ Всі ці вірші поет друкував у газеті “Народна воля” та сатирично-гумористичному двотижневику “Гедзь” під псевдонімом В. Сивенький.

По всій Україні розправило крила віршоване слово, пробуджене подіями національно-визвольних змагань українського народу. Тогочасні центральні і місцеві українські періодичні видання донесли до нас величезну кількість віршів, написаних як відомими поетами, так і аматорами-початківцями. Всіх їх охопило бажання висловити своє захоплення визволенням України з багатовікової неволі і початком державного будівництва. М. Філянський переконаний у тому, що “буде знов наша країна, як перш, і славна, і єдина”, оспівував воскресіння України – її відродження – у поезії “Великдень”: “І там, де горн стояв і де лились кайдани, Тепер над морем хвиль – стоустее “Осання”.¹⁷ Раділа разом із рідною Батьківщиною Л. Волошка, яка видала в 1917 р. збірку своїх поезій “Пісні волі”. “Як Фенікс казковий, Ти з попелу встала і горда, й міцна”, – привітала вона відродження України.¹⁸ М. Загірня (Грінченко) закликала вільний люд об’єднати зусилля для будівництва нового життя: “Усі єднаймося ми На звалищах тюрми”¹⁹. О. Слісаренко у вірші “Кожне слово, кожному риму я на жертвеник кладу” творить молитву і просить у Бога щасливе майбутнє для України. Він впевнений, що Бог почує його молитву: “Ще здобудуть діти горя свій святий Єрусалим”²⁰. “Встань, як Лазар, краю мій!” – закликає В. Лашенко²¹. Власне переконання у перемозі українського народу в національно-визвольній боротьбі висловлює О. Соколовський: “Й хоч заросли шляхи колючими тернами, Народе мій, ти дійдеш до мети”²².

Українська поезія періоду національної революції була безпосереднім відгуком на національно-визвольні процеси в Україні. Вона відображала цілу гаму національних почуттів українського народу і пропагувала українську національну ідею. Бурхливий розвиток українського книгодрукування і різке зростання кількості українських часописів сприяли тому, що літературні твори швидко доходили до читача і безпосередньо впливали на його свідомість. Українські поети, використовуючи широкі можливості, намагались донести національну ідею до серця кожного українця, викликати бажання боротися за кращу долю України, здобути і захистити її незалежність. Митці надали національним ідеалам прекрасного художнього блиску. Сучасним поетам варто наслідувати досвід своїх попередників і своєю літературною діяльністю залучитися до важливої справи пропаганди української національної ідеї, яка б об’єднала і згуртувала наше суспільство.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зубалій О., Рященко Д. Освітній рух в Україні в добу національно-державного відродження (1917-1920) // Український історичний журнал. – 1998. – №3. – С. 12-23; Пономаренко А. Художня інтелігенція і розвиток української преси та книгодрукування в 1917-1918 рр. // Україна: вчора, сьогодні, завтра: збірник наукових праць. – К., 1999. – С. 198-202; Ковальов Д., Пономаренко А. Участь діячів літератури і мистецтва в культурному будівництві за часів Центральної Ради. // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам’янець-Подільський – К., 1999. – Т. 3 (5). – С. 251-258; Пономаренко А. З історії розвитку українського театрального мистецтва в 1917-1918 рр. // Наукові записки / Вип. 18/ Збірник. – К.: ІПіЕНД, 2002. – С. 176-182; 2. Тичина П. Золотий годин. – Львів – К., 1922. – С. 54; 3. Нова рада. – 1917. – 10 листопада; 4. Тичина П. Вказана праця. – С. 36; 5. Нова рада. – 1918. – 21 березня; 6. Робітничая газета. – 1917. – 4 квітня; 7. Народна воля. – 1917. – 16 листопада; 8. Нова громада. – 1917. – 17 листопада; 9. Народна воля. – 1917. – 2 листопада; 10. Коряк В. Нарис історії української літератури. Буржуазне письменство. – К., 1929. – С. 580; 11. Нова рада. – 1917. – 10 травня; 12. Чупринка Г. Благословіння // Шлях. – 1917. – №7. – С. 38; 13. Вороний М. Твори. – К., 1989. – С. 168; 14. Некрологи й спомини. І. М. Стешенко // Наше минуле. – 1918. – №2. – С. 160; 15. Самійленко В. Поетичні твори. Прозові твори. – К., 1990. – С. 171; 16. Самійленко В. Вказана праця. – С. 174; 17. Філянський М. Великдень // Шлях. – 1917. – №4. – С. 5; 18. Громадянин. – 1917. – 10 травня; 19. Рідне слово. – 1917. – 29 квітня; 20. Слісаренко О. Кожне слово, кожному риму я на жертвеник кладу // Шлях. – 1917. – №9-10. – С. 84; 21. Лашенко В. Злато-сині прапори // Літературно-науковий вісник. – 1918. – №2-3. – С. 182; 22. Соколовський О. Вже рік пройшов, як ти розбив кайдани // Літературно-науковий вісник. – 1918. – №2-3. – С. 262.

В статті аналізується творча діяльність письменників і поетів революційної доби, спрямована на розвиток української національної ідеї.

Пономаренко А. Б., Громова Л.П. Розвиток української національної ідеї в творчості художньої інтелігенції в 1917-1918 рр. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 8. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця”, 2004. – С.107-110.